

Nr 191.

Af herr **Starbäck**, om *skrifvelse till Kungl. Maj:t angående kyrkornas upplåtande för folkbildningsarbetet.*

Det är nu tjugofem år sedan Riksdagen första gången ställde medel till Kungl. Maj:ts förfogande »att användas till understöd åt sådana anstalter eller föreningar, som anordnade föreläsningskurser för arbetarklassen». Det gällde då 15,000 kronor. I år föreslås för samma ändamål, om ock under något olika benämning, att anslaget för 1911 skall utgå med 235,000 kronor, och då detta belopp af förra årets Riksdag beviljades för 1910, finnes ingen anledning antaga, att ej detta kraf äfven i år vinner Riksdagens bifall. Dessa siffror peka på en storartad anslutning till denna föreläsningsverksamhet, som med rätta kan benämnas en folkrörelse. Äfven på annat sätt har man sökt tillgodose det stigande bildningsintresset. Såväl från Uppsala som Lunds universitet ha föreläsningar utom universiteten, understödda af statsanslag, anordnats; anslag ha äfven beviljats för sommarkurser i Stockholm senast för år 1910, och slutligen må i detta sammanhang omnämnas, att genom initiativ från olika håll, t. ex. olika nationsföreningar vid Uppsala universitet, s. k. hembygdskurser anordnats i skilda trakter af landet, och i många fall ha dessa vunnit en verkligen imponerande tillslutning.

På många håll har såsom ett synnerligen viktigt bildningsmedel äfven tonkonsten fått sig en plats anvisad på föreläsningsverksamhetens program. Då musikaliska prestationer för att kunna motsvara något så när högt ställda fordringar och tjäna folkbildningssyftet äro förenade med rätt stora kostnader, ha emellertid helt naturligt möjligheterna för beredandet af god musikalisk underhållning till omväxling med föreläsningarna varit ganska små. Det var därför med glädje, intresse-
rade hälsade den skrifvelse, som Musikaliska Akademien i oktober 1909

affät till Kungl. Maj:t, och som gick ut på äskandet af ett anslag på 50,000 kronor, hvilket skulle användas till inrättande af offentliga orkestrar. Genom dessa statsunderstödda orkestrar skulle beredas en fast grundval för skapandet på skilda orter i vårt land af musikcentra, från hvilka musiklifvet i orten komme att röna ett befruktande och eggande inflytande. Orkesterns verksamhet skulle icke förbehållas endast förläggningssorten, utan omfatta äfven närbelägna städer, köpingar, municipalsamhällen eller landskommuner. Det är beklagligt, att Kungl. Maj:t icke ansett lämpligt att till instundande Riksdag inkomma med proposition i ämnet; men frågan är säkerligen sådan, att den förr eller senare kommer att vinna sin lösning i den riktning, Musikaliska Akademien tänkt sig.

Redan nu visar det sig såväl vid enskilda föreläsningar ute i bygderna som särskildt vid de olika slagen af sommarkurser och de vid dem arrangerade konserterna, att inga andra lokaler än kyrkorna kunna motsvara det behof af utrymme, som vid ett större tillopp af åhörare yppar sig. Ännu mera kommer nödvändigheten af kyrkornas upplåtelse för nu angifna folkbildningsändamål att framträda, när en gång det önskemål, som i den ofvannämnda hemställan från Musikaliska Akademien kommit till uttryck, blifvit omsatt i verkligheten. För öfrigt är på många ställen äfven i mindre samhällen i vårt land det musikaliska intresset så lifaktigt, att konserter af hög musikalisk kvalitet och med understundom rätt omfattande orkestral apparat kunna anordnas, och äfven för dem är tillgången till lämplig lokal ett nödvändigt villkor. Här torde dessutom uppmärksamheten böra fästas vid det väldiga uppsving den fyrstämmiga manssången ej minst under de sista åren kan uppvisa, och det torde ej kunna förnekas att äfven denna gren af musiken gjort och gör en synnerligen afsevärd insats i folkbildningsarbetet. Måhända är det den, som lättast kan nå de aflägsnaste bygderna, och just där finnes i vanliga fall ingen annan lämplig konsertlokal än just kyrkan.

Då staten årligen offrar så stora rummor i här berörda syfte, är det tydligen enbart därför af stor betydelse att se till, att de hinder, som på de olika orterna kunna möta den verksamhet, som staten vill främja, icke äro af den beskaffenhet, att desamma genom statens försorg kunna aflägsnas. Det kan ej heller förnekas, att de bildningsmedel, som på ena eller andra sättet, genom föreläsningverksamhet eller genom anordnandet af konserter, på enskildas initiativ erbjudas allmänheten, på ett lyckligt och ofta synnerligen ingripande sätt komplettera denna statens verksamhet. Under sådana omständigheter synes det vara ett klart framträdande intresse för staten, att äfven denna

enskilda verksamhet på allt sätt underlättas. Men för all denna folkbildningsverksamhet är ett af de allra viktigaste krafven, att tillgång finnes på rymliga, i akustiskt afseende goda och i öfrigt så lämpliga lokaler som möjligt. Det torde vara allmänt bekant och ej behöfva ledas i bevis, att på många ställen i vårt land sådana lokaler ej kunna erhållas annat än genom upplåtelse af kyrkan; och denna borde sålunda under vissa villkor alltid vara tillgänglig för sådana föreläsningar eller konserter, om hvilka här är fråga.

Sedan långa tider tillbaka torde det ock ha varit allmänt brukligt, att kyrkorna användts vid konserters hållande, och under senare år ha de äfven på sina ställen upplåtits för föreläsningar. Så under de af Östgöta nation i Uppsala anordnade hembygdskurserna vid Åtvidaberg (bilaga I). Mångenstädes ha emellertid prästerna med eller utan angifvande af skäl vägrat tillträde till kyrkan, och det har understundom händt, att på denna grund en ort gått miste om en musikalisk prestation, som säkerligen af ett stort antal samhällsmedlemmar skulle med nöje och behållning åhörts. Ett exempel på huru vid ett tillfälle, då mycket arbete nedlagts för ernåendet af ett gediget resultat, kan tillgå, har kommit till min kännedom, och såsom i hög grad belysande tillåter jag mig något närmare relatera detsamma.

Med understöd af föreläsningebyrån vid Uppsala universitet skulle i ett större samhälle i juni 1907 anordnas s. k. sommarkurser. Vid kurserna, som skulle öppnas af länets höfding, skulle följande föreläsningar hållas:

- professor N. Söderblom: Martin Luther (4 föreläsningar),
- lektor K. Nordlund: Sveriges riksdag (4 föreläsningar),
- häradshöfding G. Ribbing: Jordbesittningsförhållanden i Sverige (4 föreläsningar),
- professor U. Quensel: Läran om bakterier och dess betydelse för den allmänna hälsovården (4 föreläsningar),
- professor E. Stave: Lidandeproblemet i Gamla Testamentet (2 föreläsningar),
- fil. kand. J. Boethius: Våra allmogemåls uppkomst med särskild hänsyn till dalmålet (1 föreläsning).

En diskussion i skiftesfrågan, inledd af skiftesstadgekommitténs ordförande häradshöfding Ribbing, skulle gå af stapeln; en konsert af allmogekörer afhållas och slutligen var en utställning med arbeten af bland andra prins Eugen, Zorn och Carl Larsson anordnad. Som man ser, var programmet, man kan väl säga, storartadt, och det är tydligt, att många krafter satts i gång, att stor möda och mycket lefvande intresse ned-

lagts på den goda saken, hvilken hvarje verklig upplysningsvän väl med all makt borde söka främja. Emellertid inlämnades till platsens kyrkoherde en anhållan, att kyrkan skulle upplåtas för konserten (programmet för denna meddelas i bilaga II) och »för en eller annan af de ut-satta föreläsningarna, för den händelse annan för ändamålet anskaffad lokal skulle visa sig för liten». Svaret härpå blef, att kyrkan icke kunde upplåtas för konserten och med afseende på föreläsningarna endast för professorerna Stave och Söderblom. Bestyrelsen för sommarkurserna sammanträdde nu och beslöt, att saken om möjligt skulle hän-skjutas till kyrkorådet, men kyrkoherden svarade på en hemställan till honom härom, »att han ansåg sig sakna skäl till att för sådant ändamål sammankalla kyrkorådet». Nämnas bör, att enligt mig lämnad trovärdig underrättelse skälet, hvarför kyrkoherden vägrade kyrkans användande för konserten, ej var något annat, än att vid ett föregående konserttill-fälle, då i sista stund den anförare, som från början var utsedd, insjuk-nat, konserten ändå hölls, trots kyrkoherdens uttryckliga förbud, under ledning af en misshaglig dirigent, men utan ändring af det ursprung-liga programmet, hvilket väl härvidlag borde vara det enbart bestäm-mande.

Det får väl anses troligt, att vid ett fall sådant som detta känslan af att »Guds hus» ej på något sätt får profaneras är det ledande motivet för vederbörandes handlingssätt. Jag för min del kan förstå en sådan känsla och anser också, att den inom vissa gränser bör respek-teras. Men hvad som icke är profanerande på ett ställe är det ej hel-ler på ett annat, och en fördomsfull kyrklig myndighet skall ej i bigott fanatism kunna hindra en verksamhet, som det ligger i statens intresse att främja och som staten med betydliga medel också understödjer. Så-dana fall som det nyss omnämnda mana fördenskull till en undersök-ning, om icke genom statsmakternas försorg en allmängiltig lag kan stiftas, enligt hvilken kyrka skall upplåtas för sådant ändamål, som tjä-nar folkbildningen.

En annan omständighet, som talar härför, torde vara af den be-skaffenhet, att den ej här bör förbigås. Kyrkobyggnaderna represen-tera allestädes stora kapital. En uppgift å taxeringsvärdena, som åsatts en del kyrkor i Stockholm, kan i detta hänseende lämna en god led-ning (bilaga III) för att härom bilda sig ett omdöme. Det är då svårt att underlåta den reflexionen, att det knappast är lämpligt, att bygg-nader, som kostat så stora summor och hvilkas underhåll säkerligen för de skattdragande är ganska betungande, i allmänhet under sex da-gar af sju stå utan användning. Och detta missförhållande blir desto

mer framträdande, om de dyrbara byggnadernas uppförande, tack vare den kommunala röstskalan, kunnat beslutas af en minoritet, såsom vid beslutet om Katarina församlings delning, då 170 röstande med 1,495 röster genomdrefvo denna mot 608 röstande med 1,437 röster. Vore det icke en ur alla synpunkter välbetänkt åtgärd att för ett sådant ändamål som folkets uppfostran öppna templen?

Hvarken i kyrkolagen eller i kungl. förordningen af den 21 mars 1862 angående kyrko- och skolråd förekomma, efter hvad jag kunnat finna, några bestämmelser införda beträffande kyrkans upplåtande för mer eller mindre profana ändamål. På de flesta ställen torde hittills praxis varit den, att kyrkoherden eller hans ställföreträdare ansetts själfskrifven att ensam häröfver bestämma, och om också på ett eller annat håll man velat vädja till den högre instans, som kyrkoråd eller kyrkostämma måste anses utgöra, har, då denna myndighets sammanträdande dels berott på den själfskrifna ordförandens befogenhet att kalla, dels ofta varit förenad med för stor tidsutdräkt, vid kyrkoherdens utslag fått bero. Detta torde undantagslöst ha varit fallet med afseende på granskningen af de program, som vid i kyrkan hållna konserter skulle komma till utförande. Att härigenom ofta åtskilligt trassel och missnöje åstadkommes är ju tydligt, om också ej, såsom det ofvan anförda exemplet visar, programmet för en för flera dagar planlagd folkbildningsfest på ett betänkligt sätt rubbas. Med afseende på denna del af frågan ber jag att få hänvisa till bilaga IV.

Allt synes sålunda tala för att statsmakterna reglerande ingripa, så att icke det folkbildningsarbete, som understödt af staten öfver hela vårt land håller på att arbeta sig fram på ett sannerligen storartadt sätt och för hvilket främjande så många goda krafter äro i rörelse, på ett olämpligt sätt hindras i sin utveckling. Först och främst synes det vara af nöden att från en ljusskygg och bigott obskurantism undandraga den så godt som ensambestämmande rätten öfver de lokaler, som på många håll äro de enda för folkbildningsändamålet fullt lämpliga, och i och med detsamma en åtgärd i sådan riktning vidtages, borde man söka åstadkomma, att den bestämmelse, som sattes i stället, verkade såvidt möjligt enhetligt för hela riket. Det förefaller, som om dessa önskemål skulle kunna uppnås därigenom, att åt vissa myndigheter uppdrages granskningsrätten af sådan verksamhets beskaffenhet, som för sitt ändamålsenliga framträdande fordrade kyrkornas upplåtelse. Hvad den musikaliska delen af en sådan verksamhet angår, synes Musikaliska Akademien vara rätt forum att afgöra ett programs lämplighet, och föreläsningarnes bedömande kunde lämpligen uppdragas åt universitetens

föreläsningsbyråer eller folkbildningsförbundets styrelse. Det ligger i sakens natur, att dessa korporationer många gånger skulle anse sig ur stånd att afgifva ett bestämdt utlåtande på grund af bristande kännedom om konsertledarnes förmåga eller föreläsarens kvalitet. Men meningen är ju den att betrygga de verkligt goda prestationernas framförande. Hade ofvannämnda myndigheter uttalat sitt gillande, skulle vederbörande anordnare af konsert, föreläsning eller kurser, omfattande båda slagen af bildningsmedel, äga ovägerlig rätt att härför få kyrkan upplåten. Härmed har naturligen endast en antydning kunnat lämnas om huru måhända den synnerligen viktiga frågan skulle kunna lösas; att framkomma med ett bestämdt formuleradt förslag är för en enskild motionär knappast möjligt.

Jag får fördenskull på grund af hvad jag anfört hemställa,

att Riksdagen ville i skrifvelse till Kungl. Maj:t hemställa, det täcktes Kungl. Maj:t låta verkställa utredning om hvilka bestämmelser lämpligen böra stadgas för kyrkornas upplåtande i folkbildningsarbetets tjänst och snarast möjligt härom framlägga förslag till Riksdagen.

Stockholm 6 februari 1910.

Karl Starbäck.

Bilaga 1.

Uppsala 2 februari 1910.

H. herr lektor Karl Starbäck, Stockholm.

På uppmaning af kandidat Thulin får jag härmed lämna uppgift om de föreläsningar, som under Östgöta Nations hembygds kurs i Åtvidaberg höllas i kyrkan: friherre Th. Adelsvärd, »Åtvidabergs historia» (2 förel.), docent E. Aurelius, »Om evangeliernas uppkomst» (3 förel.), fil. kand. E. J:son Thulin, »Alkoholfrågan ur socialpolitikens ljus» (2 förel.),

docent E. Andersson, »Det gamla Egypten» (2 förel.),
 fil. kand. T. Fogelqvist, »Emigration och hemkultur»,
 docent G. Danell, »Östgötamål och svenskt riksspråk förr och nu» (2 förel.)

Dessutom gick en studentkonsert, en orgelkonsert samt kursens avslutning (med ett kortare anförande af undertecknad) äfvenledes af stapeln i kyrkan.

De föredrag, som *inte* höllos i kyrkan, voro dels sådana som voro åtföljda af skioptikonbilder, dels sådana som voro anordnade i samband med samkväm, dels de med mycket åskådningsmaterial (professor A. Wiréns öfver Härstamningsläran). Diskussionerna ansågos ej heller böra hållas i kyrkan.

Orsaken till att föreläsningarna höllos i kyrkan var den stora anslutningen af kursdeltagare (800 mot beräknade 200 à 300), hvilka knappast kunde rymmas i någon annan lokal.

Yngve Hugo.

Bilaga 2.

Afskrift.

Program.

Körsånger:	Unisona sånger:
Sångarfanan..... F. A. Frieberg.	Vindarne smeka
Naturen och hjärtat O. Lindblad.	Hvar än du fjärran är A. Tegnér.
Härliga land J. E. Nordblom.	Du gamla, du fria ... Folkv.fr.Norrland.
Morgonen Aug. Söderman.	Atenarnes sång..... J. Sibelius.
Sjung, sjung » »	Om sommaren sköna Sv. folkvisa.
En junidag G. Wennerberg.	Frihetssång..... H. Alfvén.
Guds lof i naturen... L. van Beethoven.	Lofvad vare Herren Gaml. salm. 303.
Dalkarlasång O. Lindblad.	Eja, mitt hjärta..... » » 411.
	Den blida vår är inne Salm 392: 1, 2, 3.

Bilaga 3.

Uppgift

å de uppskattningsvärden, som af vederbörande taxeringsmyndigheter år 1908 åsatts nedannämnda kyrkor i Stockholm.

Kyrkans namn.	1908 års uppskattningsvärde.	Kyrkans namn	1908 års uppskattningsvärde.
Storkyrkan.....	kr. 900,000: —	Gustaf Wasa kyrka	1,014,800: —
Finska kyrkan	» 28,400: —	Matteus »	260,000: —
Tyska »	» 800,000: —	Hedvig Eleonora »	1,263,000: —
Klara kyrka.....	» 820,000: —	Oscars »	800,000: —
Jakobs »	» 500,000: —	Maria »	340,000: —
Johannes »	» 1,000,000: —	Sofia »	700,000: —
Blasieholmskyrkan	» 200,000: —	Kungsholms »	650,000: —
Adolf Fredriks kyrka... »	396,000: —		

Anm. Den tomt, hvarå Engelbrekts kyrka kommer att uppföras, har åsatts ett uppskattningsvärde af 824,000: — kronor. Stefanskyrkan, Skeppsholmskyrkan, Gustaf Adolfs-kyrkan, Djurgårdskyrkan och Katarina kyrka hafva ej åsatts några uppskattningsvärden.

Stockholm i öfverståthållarämbetets afdelning för uppbördsärenden den 23 januari 1909.

N. N.

Bilaga 4.

Folkvisan i kulturarbetets tjänst.

För Dagens Nyheter af Hugo Alfvén.

Redan i hedenhös kände man musikens makt öfver människosinnet, tonernas förmåga att elda, hänföra, trösta, stämma till andakt, att lyfta känslövärlden i alla dess skiftningar högt ofvan hvardagens svåra tunga. Ingen konstart äger ett så omedelbart herravälde öfver själen, kan i så hög grad påverka inbillningen i en viss riktning. Detta har också gjort, att musiken blifvit alltmer anlitad som uppfostringsmedel i de flesta länders sociala kulturarbete, ofta nog med stats- eller kommunalunderstöd. I Sverige har under senare år arbetats energiskt för musikens popularisering, för dess inträngande i folkets bredare lager, och dessa bemödanden ha krönts med den bästa framgång. De regelbundet återkommande, af Orkesterföreningen gifna söndagskonserterna med låga pris i Göteborgs konserthus äro ständigt till trängsel besökta. Likaså de af Tor Aulin dirigerade folkkonserterna i Stockholm, gifna af Konsertföreningen med kommunalt understöd. Nu senast har Musikaliska Akademien på ett synnerligen

förtjänstfullt sätt gripit in för att med ett slag och med statens hjälp sätta Sveriges alla större kulturcentra i tillfälle att komma i åtnjutande af den symfoniska orkestermusikens medelst anställande å respektive platser af blandade orkestrar. Hvilken oerhörd betydelse detta kommer att ha för vårt folks andliga utveckling inses lätt af hvar och en, som haft tillfälle att iaktta den förfinande och förädlande inverkan musiken som regel utöfvar på en allmoge och på industriarbetare, hvilka under någon tid ofta kommit i tillfälle att i aktiv eller passiv form göra bekantskap med god musikkonst.

Själfr har jag haft det bästa tillfälle att iaktta musikens trollmakt under mitt samarbete med hembygdskörerna i Leksand och Mora. Hur många af dessa unga män och kvinnor ha ej gått 8 å 10 kilometer i regn och snöstorm för att delta i sångöfningarna, hvilka för det mesta räcka i tre eller tre och en half timmar. Leksandskörens öfningar förliden vinter började vid 9-tiden om kvällarna och slutade först mellan kl. 12 och 1, men trots allt sjöngo de hemvändande ännu på landsvägen med all kraft sina stämmor.

För mina körer är endast det bästa godt nog. De ha fått lära känna en del af vårt lands härligaste och värdefullaste folkvisor: de blomsterdoftande, sommarfagra *Vi ska' ställa till en rolig dans* och *Hör du unga Dora*, de manhaftiga *Domaredansen* och *Herr Peders sjöresa*, de tungsinta och tåredallrande *Jag ser uppå dina ögon* och *Flickan gick på ängen*, med flera; men främst af alla den underbara, dystra *Skön Anna*, med sin hemska och dramatiska stämning. Den klingar som en aldrig ballad. Dessa blodsdroppar från gamla Sveas sångarhjärta ha, med ett undantag, de båda Dalakörerna framburit i konstens heliga hostia till altarna i Leksands, Åls, Våmhus, Orsas och Rättviks kyrkor, och öfverallt ha de sköna sångerna blifvit mottagna med stor glädje och tacksamhet. Kyrkoherde Lindström i Ål ägnade vår konsert därstädes ett så varmt intresse, att han i egen person gick ut midt i natten att sätta upp affischer före konserten. I Våmhus, då Morakören efter ändad konsert var församlad i sakristian, inträdde den hetblodiga kyrkoherde Nordenstam och höll ett tal, flammande af hänförelse och förstående för den uppgift vi sökt fylla. Sådant är minnen för lifvet och manar till fortsatt arbete.

Sistlidna nyårsdag önskade jag framföra dessa sånger i Mora kyrka med biträde af Morakören. Då hvarje kyrkoherde är skyldig att öfva censur öfver den musik, som framföres i hans kyrka, skall program bifogas anhållan om att få förfoga öfver kyrkan. Så skedde äfven denna gång. Men då man berättat mig, att kyrkoherde Gustafsson i Mora hellre beskådade skioptikonföreställningar i sin kyrka än han där hörde Morakörens sång, insände jag, förutom körprogrammet, äfven ett enbart instrumentalt som reserv. Båda programmen biföllo: det instrumentala utan censur, men på körprogrammet ströks sju af de uppsatta nio folkvisorna. Där förbjödos *Flickan gick på ängen*, *Jag ser uppå dina ögon*, *Vi ska' ställa till en rolig dans*, *Och hör du unga Dora*, *Domaredansen*, *Skön Anna* och *Herr Hillebrand*.

Dessa sju folkvisors bortstrykande från programmet är det råaste och oförsyntaste öfvervåld jag hittills bevittnat mot det andrikaste och skönaste vi äga i vårt land af musikalisk konst. Det är vår egen själ, vårt eget hjärta, arf från generationers generationer, kärnan, brännpunkten af folkets lyriska känslolif, där den öfvermåttiga känslan af sorg och glädje blef till sång och till sublim konst, som kyrkoherde Gustafsson med biträde af ett andligen försöfadt och efterblifvet kyrkoråd utan vidare kastade på sophögen.

De båda ljusaste visorna, hvilka formligen stråla af naiv lifsglädje: Domaredansen och Vi ska' ställa till en rolig dans, har af O. D. sjungits opåtaladt till och med i Norrlandskyrkor, där den strängaste læstadianism varit härskande.

Denna tilldragelse i Mora är mycket att beklaga, ty den bildar en så skarp motsats mot tidens sträfvan att med konstens hjälp utveckla och höja mänskligheten till ett högre plan af andligt lif. Vi ha i början af denna uppsats påpekat, hur de styrande i de flesta civiliserade länder till fullo kommit på det klara med den musikaliska konstens betydelse för människans etiska uppfostran och hur svenska staten offrar stora summor för att komma bland de främsta. Icke höfves det väl då, att själasörjaren och kyrkans råd i Mora inta en särställning och, som här skett, visat sig som afgjorda motståndare till Morafolkets sedliga och moraliska utveckling.
